

mânevî baskısı altında bulunması hali fi-kih ve usul eserlerinde geniş biçimde işlenmiştir (bk. İKRAH). Sağlanan kolaylığın tezahür şekilleri bakımından ruhsatlar düşürme (iskat), eksiltme (tenkis), değiştirme (ibdâl), öne alma (takdim), erteleme (tehir) ve şer'î engele rağmen mubah sayma (ibâha maa kıyâmi'l-mâni) şeklinde bir ayrıma tâbi tutulsa da (örnekleri için bk. *Mv.F.*, XXII, 159-161) bunlarda da tahfif kavramının esas alındığı ve usuldeki anlamıyla ruhsatın söz konusu olmadığı anlaşılacaktır. Yine ruhsat konusundaki görüş ayrılıkları arasında zikredilen, nasla belirlenmiş ruhsatlara kıyas yapılarak hükmün genişletilip genişletilemeyeceği meselesinin teknik anlamda ruhsatla değil istisna olarak konan kolaylaştırma hükümleriyle ilgili olduğu görülmektedir.

Her bir meselenin kendine has özelliklerinden ve her bir mükellefin içinde bulunduğu şartların farklılıklarından bağımsız olarak ele alındığında ruhsatın genel ve ortak hükmü mubahlıktır. Bu tür bir mazeretin varlığı halinde normal şartlarda işlenmesi mekruh veya yapılması mendup olan fiilin de mubah hale gelmesi evleviyet gereğidir. Şâtîbî, bu bağlamda mubahlıktan maksadın mükellefi yapıp yapmama arasında muhayyer bırakma değil zorluğun kaldırılması (ref'u'l-harec) anlamında olduğunu ifade eder (*el-Muvâfakât*, I, 318, 350-351). Ruhsatı mı yoksa azîmeti mi tercih etmenin daha üstün olduğu hususu geniş biçimde tartışılmıştır. İki tarafın delillerini aktaran Şâtîbî, kendisi kural mahiyetinde açık bir görüş belirtmeden bunun müctehidin bakışına göre değişiklik gösterebileceğini ve meselenin meşakkat kavramıyla ilgili izahlar çerçevesinde ele alınmasının uygun olacağını ifade eder (*a.g.e.*, I, 323-345). Bu konuda usulcülerin ortaya koydukları görüşler ve zikrettikleri örnekler incelendiğinde farklı sonuçlara ulaşılmasının şu sebeplere dayalı olduğu görülür: a) Bazı meseleler hakkında özel delillerin (nas) bulunması. b) Ruhsatı tercih etmemenin dine bağlılık göstergesi olarak değerlendirilebilmesi. c) Ruhsat sebebi sayılan mazeretin mükellef üzerindeki etkisini değerlendirme gereği. Buna göre azîmet-ruhsat üstünlüğü konusunda birinci gerekçenin bulunmadığı durumlarda her bir olayın ve mükellefin ayrı değerlendirilmesi gerekir. Şâtîbî'nin anlatımıyla -hakkında özel şer'î delil bulunmadıkça- ruhsat görecelidir, aslî hüküm değildir; dolayısıyla azîmet-ruhsat tercihi her bir mükellefin kendi fakihî olması gerekir (*a.g.e.*, I, 314; III, 154-155).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsne'd, II, 108; IV, 158; İbn Ebû Şeybe, *el-Muşannef* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), Beyrut 1409/1989, VI, 473; Taberî, *Câmî'u'l-beyân*, Beyrut 1405/1985, XIV, 182; İbn Hazm, *el-Muhalâhâ*, VI, 240; Pezdevî, *Kenzü'l-vüçûl*, İstanbul 1308, II, 298-328; Şemsüleimme es-Serahsî, *el-Üşûl* (nşr. Ebü'l-Vefâ el-Efgânî), Haydarâbâd 1372 → Beyrut 1393/1973, I, 117-124, 379-380; Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, Bulak 1324, I, 98-99; Şâtîbî, *el-Muvâfakât*, I, 314, 318, 323-346, 350-351; III, 154-155; Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, İstanbul 1308, II, 298-328; Şah Velîyullah ed-Dihlevî, *Hüccetullâhî'l-bâliğa*, [baskı yeri yok] 1322 (el-Matbaatü'l-Hayriyye), I, 102-104; Abdülâlî Muhammed el-Ensârî, *Fevâtîhu'r-rahamât* (Gazzâlî, *el-Müstasfâ* f'inde), Bulak 1324, I, 116-120; *Mecelle*, md. 17; M. Sellâm Medkür, *Mebâhişü'l-hüküm 'inde'l-uşûliyyîn*, Kahire 1379/1959, I, 115-130; Abdülvehhâb Hallâf, *'İlmü uşûl'l-fikh*, Küveyt 1388/1968, s. 124; Saîd Ali M. el-Humeyrî, *el-Hükümü'l-uazî'* (*inde'l-uşûliyyîn*, Mekke 1405/1984; Sulhi Dönmezer – Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, İstanbul 1986, II, 1-30, 87-156; M. Hüsnî İbrâhîm Selîm, *er-Ruḥaş ve esbâb'u't-terâḥuş fi'l-fikhi'l-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1407/1987 (Dârü't-tibâatî'l-Muhammediyye); Hüseyin Halef el-Cübürî, *Ahkâmü'r-ruḥaş fi's-şer'ati'l-İslâmiyye*, Mekke 1408/1988; Abdülkerîm b. Ali b. Muhammed en-Nemle, *er-Ruḥaşü's-şer'iyye ve isbâtühâ bi'l-kıyâs*, Riyad 1410/1990; Muhammed eş-Şerîf er-Rahmûnî, *er-Ruḥaşü'l-fikhiyye mine'l-Kur'ân ve's-sünneti'n-nebeviyye*, Tunus 1992; Abdülfettâh Mahmûd İbrîs, *er-Ruḥaşü'l-müte'alîka bi'l-maraż fi'l-fikhi'l-İslâmî*, [baskı yeri yok] 1415/1995 (en-Nesrû'z-Zehabî li't-tibâa); Halit Çalı, *İslâm'da Kolaylaştırma İlkesi*, Konya 2004; Mustafa Baktır, *İslâm Hukukunda Zaruret Hali*, Ankara, ts. (Emel Matbaacılık), s. 195-208; *Mecelletü Mecma'i'l-fikhi'l-İslâmî*, VIII/1, Cidde 1415/1994, s. 41-640; İbrahim Kâfi Dönmez, "er-Ruḥşa ve tettebu'u'r-ruḥaş fi'l-fikhi'l-İslâmî", *a.e.*, s. 243-282; "Ruḥşa", *Mv.F.*, XXII, 151-164; R. PETERS, "Ruḥşa", *EP* (İng.), VIII, 595-596.

İBRAHİM KÂFİ DÖNMEZ

□ TASAVVUF. Tasavvufta günah olması ihtimali ve şüphesi bulunan her şeyden kaçınmak esastır. Bu sebeple tasavvuf bir ruhsat yolu değil azîmet yoludur. Süfîler ruhsatlara meyiletmez, te'villerden sakınırlar. Seferde olanların oruç tutmamasını câiz görür, fakat kendileri oruç tutarlar; vakti geldiğinde namazı hemen kılar, ancak bunun şart olmadığını bilirler. Kendilerine hac farz olduğunda hemen hacca giderler; zekâtlarını verirler. İhtiyaçtan fazla yememek, uyumamak ve konuşmamak mubah konulardaki azîmettir. Süfîler başkalarına ruhsata göre amel etmeleri için fetva verir, kendileri vera' ve takvâ esasına göre amel eder. Dinî hükümleri en mükemmel şekilde yerine getirmeye çalışır, başkalarına kolaylık gösterirken nefislerine bu hakkı tanımaz. Nefse mûsamaha ve kolaylık gösterilmesinin ihmale ve gevşemeye yol açmasından ve dinî hassasiyetin azal-

masından korkarlar. Dinî hassasiyeti doğruların, sâlihlerin, takvâ ehlinin ve siddîkların hassasiyeti olmak üzere dörde ayırır, siddîkların hassasiyetini en mükemmel din-darlık olarak görür, bu dereceye ulaşmaya çalışırlar (Gazzâlî, II, 95-99).

İlk süfîlerden İbrâhîm b. Muhammed en-Nasrâbâdî ruhsat ve te'villere meyiletmemenin tasavvufun esaslarından olduğunu söylerken İbn Haffî nefse mûsamaha göstermeyi, ruhsata meyiletmeyi ve te'villeri kabullenmeyi müridler için son derece zararlı görür (Sülemî, s. 210, 465, 488). Kuşeyrî müridlere ruhsatlara göre davranmamalarını, ihtiyatı elden bırakmamalarını öğütler; ruhsatların zayıf kişiler ve meşguliyeti çok olanlar için olduğuna dikkat çeker. Süfînin bu yola girerken azîmet esasına göre hareket edeceğine dair Allah'a söz verdiğini, ruhsat seviyesine indiğinde ahdini bozmuş olacağını belirtir (*er-Risâle*, s. 735). Hz. Peygamber'in zaman zaman ruhsata göre hareket ettiğini söyleyen Serrâc onun bu davranışını örnek oluşuna bağlamakta, bu şekilde davranmak suretiyle ümmetine ruhsatları fiilen öğrettiğini ifade etmektedir (*el-Lüma'*, s. 143). Sühreverdi ise Resûl-i Etkilerin ünümüne emir veya tavsiye ettiklerinden daha fazlasını kendisinin yaptığını dikkat çekerek onun söylediklerine göre hareket etmenin ruhsat, yaptıklarını örnek almanın azîmet olduğunu vurgular (*'Avârîfû'l-ma'ârif*, s. 541). Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'ye göre dinî hükümlere uymamak sıradan müminler, ruhsat ve te'villere meyiletmek mutasavvıflar, üzerine düşeni ilk fırsatta yerine getirmemek ise (azîmet yolunu tutmamak) ârifler için fitnedir (Sülemî, s. 465). Serrâc süfîlerin takvâ sahibi müminlerin gösterdiği dinî hassasiyeti gösterdiklerini, ancak bunun ötesinde diğer müminlerden farklı olarak kendilerine has azîmet esasına dayalı dinî yaşantıları olduğunu ve bu yaşantılarını başkalarının kendilerine örnek almaları gerektirmediğini söyler (*el-Lüma'*, s. 143).

BİBLİYOGRAFYA :

Serrâc, *el-Lüma'*, s. 28, 141, 143, 523, 526; Ke-lâbâzî, *et-Ta'arruf*, s. 84; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kütü'tü'l-kulüb*, Kahire 1961, I, 277; II, 529; Sülemî, *Ṭabakât*, s. 210, 218, 304, 465, 488; Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 735; Gazzâlî, *İḥyâ'ü 'ulûmî'd-dîn*, Kahire 1358/1939, II, 95-99; Şehâbeddin es-Sühreverdi, *'Avârîfû'l-ma'ârif*, Beyrut 1966, s. 541; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûḥâtü'l-Mekkiyye*, Kahire 1293, II, 258, 504; Yahyâ b. Ahmed el-Bâharzî, *Eurâdü'l-aḥbâb ve fuşûşü'l-âdâb* (nşr. İrec Efşâr), Tahran 1358 hş., s. 272-289; Şarânî, *el-Mizânü'l-kübrâ*, Kahire 1306, I, 4-14; Ebü'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Bulak 1253, s. 194; Mustafa Baktır, "Azîmet", *DİA*, IV, 330; J. G. J. Ter Haar, "Ruḥşa [in Süfîsm]", *EP* (İng.), VIII, 596.

SÜLEYMAN ULUDAĞ